

Husvéth András

Fellélegzés és illúziók – Nagy Imre első miniszterelnökségének visszhangja Hajdú-Biharban az MDP iratainak tükrében

1953 elején, Sztálin halála után a Szovjetunióban megkezdődött a küzdelem a hataloméért. Sokáig a Berija által is támogatott Malenkov tűnt a biztos befutónak az utódjelöltek küzdelmében. Abban azonban mindegyik esélyes jelölt egyetértett, hogy a hidegháborús fegyverkezés a gazdaságilag elmaradottabb szovjet tábortól jóval nagyobb erőfeszítéseket követel, mint a fejlettebb Nyugattól, ez pedig társadalmi robbanással fenyeget. Különösen igaz volt ez a megállapítás a szovjetunióbelinél magasabb életszínvonalhoz és szabadabb társadalomhoz szokott kelet-európai csatlós államokban.¹

Ez a felismerés vezetett oda, hogy az 1953. június 13–16. közötti moszkvai utazás során a magyar pártdelegáció, és személy szerint Rákosi kénytelen volt végighallgatni a moszkvai vezetők kemény bírálatát a magyarországi túlzott iparosítás, az erőszakos téeszésítés, a romló életszínvonal, az ellátási problémák, a koncepciók perек és a személyi kultusz miatt. Azon politikai feladatok miatt, amiket Rákosi korábban a moszkvai vezetők utasítására, „Sztálin legjobb magyar tanítványaként” hajtott végre.²

A hatalom egy részéről lemondani kényszerült Rákosinak visszább kellett lépnie, és Nagy Imre lett Magyarország miniszterelnöke. Ez a szovjetek nyomására történhetett, a későbbi miniszterelnök, Hegedűs András visszaemlékezése szerint: „*Nem nagyon hiszem, hogy a kezdeményezés Rákositól indult volna ki. Neki és a »négyes fogat« tagjainak nagyon is megfelelt, hogy a földosztó miniszterből padlást söprögető miniszter lett.*”³

A volt „padlássöprő miniszter” elképzelései valóban nagyon messze álltak Rákosi és társai politikájától. Nagy Imre elképzelései szerint „*sokozottabban kifejezésre kell jutnia a nép szuverenitásának, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában.*”⁴ Ez az alapállás Nagy Imre kritikusi szerint a párt szerepének hátérbe szorulását eredményezhette, ami máris alapot adott ellenfeleinek a támadásokra.

Az új politikai irányvonalról határozó központi vezetőségi ülésen is nyilvánvalóvá vált, hogy Nagy Imre egészen mást ért a szocializmus fogalmán, mint Rákosi és keményvonalas eszmetársai. Ahogyan a felszólalásban elhangzott: „*Micsoda szocializmus lenne az, amely a kenyeret sem biztosítja, amely nem biztosítja az élelmiszerek egyre növekvő mennyiségét. Kit lelkesítene az olyan szocializmus, amely nem tud húst, tejet, zsírt vagy szalonnát adni? Mi olyan szocializmust és úgy akarunk létrehozni, amely mindezt biztosítja a dolgozó nép számára. A régi gazdaságpolitika a szocializmusnak egészen helytelen értelmezést adott, számításán kívül hagyta az embert, a társadalmat, a szocializmus fogalmát pedig leszűkítette a vas- és acéltermelés maximális növelésére, a túliparosításra. Ez nem szocializmus, elvtársak!*”⁵

Az új kormányfő 1953. július 4-i kormányfői programismertető beszédét túlzás nélkül egy egész ország hallgatta. A hatása elsőprő volt, egy ország lélegzett fel, és kezdett jobb,

¹ Romsics 2000. 374.

² Uo. 375.

³ Izsák 2004. 5.

⁴ Balogh 1989. 19–20.

⁵ Uo. 25.

emberibb életben reménykedni a diktatúra legsötétebb évei után. Az illúziókká is kiszélesedő remények néhol oda vezettek, hogy már rendszerváltást emlegettek az emberek. A kormányfői rádióbeszédben hangzott el az „új szakasz” kifejezés is, amely a reformidőszak gyakran használt megnevezését is adta. A pártapparátus azonban, részben a hatalmukat, személyes karrierjüket féltve elbizonytalanodott, összezavarodott, és a reformok egyik legfőbb kerékkötőjévé vált. Ebben az is közrejátszott, hogy az MDP Központi Vezetőségének irányváltást elrendelő határozatait Rákosi akarataira (aki a Szovjetunióban zajló hatalmi harcokban neki kedvező fordulatot érzékelt), nem hozták nyilvánosságra, a közép szintű pártszervek is csupán kivonatos verzióját ismerhették meg.⁶

Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a pártvezetés valóban nem állt egységesen a kormánypolitika mögött. Az 1953. júliusi budapesti pártaktíván Rákosi továbbra is kiállt az iparosítás elsődlegessége mellett, és bár elismerte, hogy „*pártvezetésünk munkája közben súlyos hibákat is követett el*”, ennek súlyát azonnal tompította azzal, hogy ezek a hibák csupán a „munka hevében” történtek.⁷

Nagy Imre intézkedései valóban új fejezetet nyitottak a Rákosi uralta évek minden napjai után. Az állami beruházások szerkezetének átalakítása során az ipar részarányát 46%-ról 35%-ra csökkentették, ezen belül a nehézipar aránya 41%-ról 31%-ra mérséklődött, a mezőgazdasági beruházások mértéke eközben 13%-ról 24%-ra nőtt. A kormány sok termék árát csökkentette, a munkások és alkalmazottak bérét átlagosan 15%-kal emelte, eltörölte a kuláklistákat, csökkentette az egyéni gazdák adóját, új, csökkentett és kiszámíthatóbb beszolgáltatási rendszert vezettek be. Emelték az állami felvásárlási árakat, szabaddá vált a termelősövetkezetekből a kilépés, valamint a tagság kétharmadának egyetértésével feloszlathatóvá váltak a szövetkezetek. Ezen intézkedések következményeként 1954 végéig a tsz-ek 16%-a felbomlott, a tagság 39%-a pedig élt az egyéni gazdává válás lehetőségével.⁸

A gazdálkodókat érintette az a határozat is, mellyel a korábban fél-háromnegyed holdban meghatározott háztáji földek mérete a termelősövetkezeti tagok számára egy holdig emelkedett.⁹

Törölték a termelősövetkezetek tagjainak 1952. december 31-én fennálló összes adóhátralékát, ha a termelési évet követően is szövetkezeti tagok maradtak, és az 1953. évi adójukat megfizetik. Az egyéni adóhátralékának 50%-át engedték el, ha a másik felét, valamint a folyó évit megfizették.¹⁰

Ősszel az egyéni parasztok kapásnövényekre (krumpli, napraforgó, kukorica) vonatkozó beadási kötelezettségét csökkentették 10%-kal, egyidejűleg engedélyezték ezen áruk belföldi szabadpiaci forgalmát.¹¹

Az őszi folyamán a termelősövetkezetek és gépállomások kiváló dolgozóinak országos tanácskozása után megyei értekezleteket tartottak. A Bács megyeinek felszólalt Nagy Imre is, itt is kinyilvánítva vízióját a szocialista mezőgazdaságról: „*Az a célunk [...] hogy a*

⁶ Izsák 2004. 5.

⁷ Uo. 7.

⁸ Romsics 2000. 377–378.

⁹ Szabad Nép, 11. évf. (1953), 213. sz., 1953. augusztus 1.

¹⁰ Szabad Föld, 9. évf. (1953), 31. sz., 1953. augusztus 2.

¹¹ Szabad Föld, 9. évf. (1953), 36. sz., 1953. szeptember 6.

*termelőszövetkezetek bőtermő, jól jövedelmező gazdaságok, a jólét forrásai legyenek, amelyek boldog és gondtalan életet teremtenek tagjaiknak.*¹²

A pozitív változásokra igen nagy szükség is volt. Hogy csak a Derecskei járás példáját említsük, 1953 első felében olyan alapvető élelmiszerekből volt ellátási hiány, mint a kenyér, a liszt vagy a zsír. A beszámolóokban kiemelték, hogy gyakori panasz volt, hogy ha lehetett is lisztet kapni, sokszor az is dohosan érkezett az üzletekbe. A kisebb falvakba zsír egyáltalán nem is jutott, a községekből Derecskére jártak be zsírért, ami visszaélésekre adott lehetőséget, és a jelentések szerint lehetővé tette, hogy „*a bót (sic!) vezetői és a vevők között vita alakuljon ki.*” A községek havonta egyszer kaptak 1-2 kg paprikát, ami a legelemibb igényeket sem elégítette ki. Voltak árusok, akik Budapestről szállították a paprikát a járásba, és dekánként 2 Ft-os áron adták a helyieknek (egy kg liszt ára 4,60 Ft volt). Nagy előrelépésnek tekintették, amikor augusztusban már azt jelenthették, hogy már folyamatos a fehér kenyér sütése a járásban! Iparcikk esetében sem volt sokkal jobb a helyzet. Olyan áruk voltak hiánycikkek, mint a gyufa, vagy a cigaretta, a textilárak szűkös választéka mellett pedig panaszként merült fel a minőséget illetően, hogy a legdrágábban kapható anyagok (amiből 2 féle volt a választék) 2-3 napi viselés után máris elkezdtek veszíteni a színüket.¹³

Nagy Imréről meg kell jegyezni, hogy bár magas beosztásokat töltött be a kommunista párton belül is, mégsem pártemberként, hanem kormánypolitikusként ismerte meg az ország közvéleménye. A tömegek tudatában „*Nagy Imre neve mindenekelőtt az 1945-ös földosztó minisztert jelentette. Ez volt az első Nagy Imre-élményük, s ez adta meg politikusi profiljának fő vonását.*”¹⁴ Ez a körülmény miniszterelnöki kinevezésekor, és a kormányfői programhirdető beszédekor mindenképpen előnyére vált.

A beszédet vidéken többnyire szervezett rádióhallgatás keretében ismerte meg a közvélemény. A Berettyóújfalvai járásból azt jelentették, hogy bár viharos idő volt, mégis több ezren kísérték figyelemmel a rádiók előtt a miniszterelnöki beszédet. Ahol nem volt rádió, ott a sajtó útján, a cikkek magyarázatán keresztül igyekeztek eljuttatni a kormányprogramot a lakossághoz.¹⁵

A kormányprogram hatása a mezőgazdaságban

A Nagy Imre-beszéd hatása, mivel Hajdú-Bihar megye döntően mezőgazdasági adottságú térség volt, elsősorban a szövetkezeti és egyéni parasztsztró körében jelentkezett. Bár a Magyar Dolgozók Pártja megyei szervezetének iratanyaga meglehetősen csonka, az mindenképpen kiolvasható az iratokból, hogy a reakciók elsőpró többsége az örömről, megnyugvásról, fellélegzésről tanúskodott.

A beszéd legjelentősebb hatása az abban elhangzottakat félreértve, továbbgondolva meginduló földosztási akciókban érhető tetten, melyeket a hatalom a félreértéseket tisztázva igyekezett minél gyorsabban megszüntetni. Nyírmártonfalván a November 7. és a Kossuth Tsz-ekben azonnal szét akarták osztani a közös vagyont és a földet. Ohaton és

¹² Szabad Nép, 11. évf. (1953), 274. sz., 1953. október 1.

¹³ MNL HBML XXXV.161.e 3. d. Járási Bizottság ülése, 1953. augusztus 26. Beszámoló 1–2.

¹⁴ Urbán 1992b. 48.

¹⁵ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 4.

Tiszacsegén az állami gazdaságnak felajánlott föld gabonatóbláján akarták elkezdni az aratást a gazdák.¹⁶ Akadt súlyosabb eset is: Darvason például a Bem Tsz titkára maga akart hozzáfogni a terület felosztásához, Újirádon a Lenin Tsz-ben is azonnal jelentkezett három tag, hogy mérjék ki a földjeiket, pedig az „ország legjobb rizstermesztő csoportja” cím birtokosai voltak, akikről azt hitték, elégedettek a szövetkezeti gazdálkodással. Bakonszegegen egy kizárt párttag jelentkezett azonnal, hogy mérjék ki a területét a tszcs-ből, mert azon már ő akar aratni. Az ilyen, sértettnek, megtevesztettnek minősített embereket igen gyakran munkaegység-levonással büntették.¹⁷

Az egyéni követeléseken túl itt-ott olyan felvetésekkel is előálltak, amelyek már mélyebben érintették a rendszer működését. A párt megyei vezetése például kifejezetten ellenséges megnyilvánulásnak tekintette, hogy Hencidán vagy Nagylétán a begyűjtési kvóta 60%-os csökkentését vetették fel, de Bihartordán az egész rendszer megszüntetését javasolták, mondván, nem a rendszer egyes elemeivel, számaival van gond, hanem magával a rendszerrel. De az olyan megoldásokban is a politikai helyzet megváltozásának érzete fedezhető fel, amikor a nagyrábéi Petőfi Tsz-ben egy kulák már előkészített kizárását elhalasztották, mondván: „*megváltozott a politika, tehát nem zárjuk ki.*”¹⁸

A megyei pártvezetés általában az ilyen problémákat egyes „ellenséges” személyek tevékenységének, vagy sértett emberek aknamunkájának igyekezett tulajdonítani. Az volt a magyarázat, hogy általában ott fordultak elő a fentebb leírtakhoz hasonló esetek, ahol addig is voltak személyi vagy vezetési problémák, és ezek csúcsosodtak ki a kormányfői beszéd utáni napokban, mint például Nádudvaron, ahol a Táncsics Tsz elnökével évek óta gondjai voltak a pártnak, és most ő volt az, aki sietett feloszlítani a tsz-t.¹⁹

Az MDP azt az álláspontot próbálta képviselni, hogy a termelőszövetkezeteknél nem azon kell a hangsúlynak lennie, hogy azokat a tagság fel is oszlathatja, hanem olyanná kell formálni a nevelőmunkát, hogy a kilépés, illetve a feloszlítás szóba se kerüljön a tagok körében. Akik pedig a szövetkezetek ellen ágálnak, azok felelősségre vonását a meglévő jogszabályok alapján kellett kezdeményezni. A cél az volt, hogy a párt erőt mutatva lépjen fel, és ne engedje, hogy „sértett emberek” zavart keltsenek.²⁰

A szövetkezetekhez leginkább a legfiatalabb és a legidősebb tagokat látták hűségeseznek a megyei bizottságnál, a középkorú, családos középparasztok voltak a legbizonytalanabban a jövőt illetően. Az ő befolyásolásukra, meggyőzésükre a feleségek, a nők körében végzett politikai nevelőmunkát látta legcélravezetőbbnek az MDP megyei irányítása.²¹

Mivel az egyéni gazdák figyelték a termelőszövetkezeti tagok jövedelmi viszonyait és egyéb kedvezményeit, és ezeket összevetették a saját helyzetükkel, a folyamatos kilépések mellett a szövetkezetekbe történtek belépések is. Hajdúnánáson például 1953 októberében jelentették, hogy a Haladás Tsz-ből és a Táncsics Tsz-ből 4-4 tagot zártak ki, mint uszítót, de ugyanekkor 2-2 tagot fel is vettek, valamint a Micsurin Tsz-be is lépett be ekkoriban 4 fő, a Dózsa és a December 21. Tsz-ekbe pedig 3-3 új tag kérte felvételét. A Petőfi Tsz-ben pedig 3 beférkőzött „kulák” igyekezett a jelentés szerint bomlasztani,

¹⁶ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 3.

¹⁷ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 4. Uo.

¹⁹ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 4.

²⁰ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 5.

²¹ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 3.

aminek következtében a tagság zöme a kilépést fontolgatta, mindössze 13 tag állt ki szilárdan a szövetkezet mellett, elhatározva, hogy történjék bármi, ők együtt maradnak. Itt a sok görbeházi tag miatt a „klerikális reakció” befolyását is felfedezni vélték a tömeges kilépési szándék mögött.²²

A Nagy Imre-beszéd egyik mellékhatása volt az is, hogy kimutatható módon javította a munkafegyelmet! Újirázon például a beszéd előtt 157 fő vett részt a nyári betakarítási munkákban, a beszédet követően ez a szám 230 főre nőtt. A csökmői Kossuth Tsz-ben is 30 fővel nőtt a családtagok száma az aratásban.²³ A nagyhegyesi Dózsa Tsz-ben is arról számoltak be, hogy senki nem hiányzott az aratásról.²⁴ A beszéd tehát azonnal reményekkel töltötte el a parasztságot, és újra értelmét látták a munkának, a termelésnek.

Ez annál is inkább volt komoly fejlemény, mert a hagyományos paraszti gazdálkodási és családmodell nem igazán engedte a családtagok ilyen jellegű bevonását a munkába. Ahogyan egy hajdúnánási beszámolóban írták, ott volt paraszt, aki megmondta, nem hozza a nejét segíteni a termelőszövetkezet betakarítási munkáihoz, mert szégyelli, hogy nem tudja elartani a feleségét.²⁵

A kormány által nyújtott kedvezmények miatt odaadóbban és becsületesebben végzett mezőgazdasági munkák láttán a párt vezetése is elégedett volt. A jelenséget a szövetkezetek megerősítésére kívánták felhasználni, vagyis szerették volna, ha mindenki látja, hogy a növekvő termeléssel együtt jár a jólét, az életszínvonal emelkedése is.

Hajdúnánásról jelentették, hogy a megnövekedett termelési kedv folytán az egyéni parasztok október elejéig 82%-ig végeztek a trágyázással, ami azért volt fontos, mert az előző évben (1952-ben) az volt az általános hozzáállás, hogy minek trágyázni, úgymint betagosítják a földet hamarosan, „és én csak nem trágyázok a termelőcsoportnak.” 1952-ben a trágyázás 1-2 %-ban lett teljesítve, a sok trágya ott maradt a kertek alatt, meg a város szélén, vagonszámra. Most ezt is elhordták a parasztok, a földekre. A konzekvenciát így szűrték le Hajdúnánáson: „Ebből is látható, hogy a termeléshez való viszonyunk a dolgozó parasztiainknak megváltozott. És éppen az új kormányprogram, vagyis a kormány által nyújtott kedvezmények lehetőségére következtében.”²⁶

A törvényesség betartásának kérdése gyakorolta tehát talán a legnagyobb hatást a gazdákra. A kormányprogram meghirdetését követően egy hét alatt is nyilvánvalóvá vált a parasztság földszeretetének föllendülése, mert azt látták, hogy kormányzati programmá vált a paraszti termelés és tulajdon biztonságának megszilárdítása. A gazdálkodás iránt megélnékülő érdeklődést – mivel most már látták értelmét a munkának – jól jelezte, hogy sokan jelentkeztek, és szerettek volna állami földeket bérbe venni művelésre.²⁷

Az első öröm után a várakozás időszaka következett, mindenki a konkrét rendelkezésekre, jogszabályokra várt. Itt-ott elterjedt a hír, hogy a kulákok visszakapják a földjeiket, ami ellen tiltakozó gyűlésekre is sor került a megyében. Kokadon az Úttörő Tsz dolgozóinak csoportja megfogadta, hogy mindenképpen együtt maradnak, tehát a tömeges kiválások és szövetkezeti feloszlások mellett ennek az ellenkezőjére is akadt szórványos

²² MNL HBML XXXV.163.b 1. d. VB-ülés, 1953. október 9. Beszámoló 4.

²³ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 2.

²⁴ Uo. 3.

²⁵ MNL HBML XXXV.163.b 1. d. VB-ülés, 1953. július 17. Jegyzőkönyv 5.

²⁶ MNL HBML XXXV.163.b 1. d. VB-ülés, 1953. október 9. Beszámoló 1.

²⁷ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 3.

példa. A tartózkodó álláspont azonban általános volt, nagyon sokan a konkrét feltételek-től tették függővé, hogy maradnak-e a szövetkezetben, vagy sem, például attól a körülménytől, hogy a jószágokat vagy az eszközöket vihetik-e a kilépő tagok magukkal.²⁸

A kivárást jól jelzi az a tény is, hogy hamarosan azt olvashatjuk a párt megyei vezetése elé kerülő beszámolókból, hogy az aratás utáni munkák, a tarlóhántás és másodvetés munkája szinte teljesen megállt. Ez érthető is, ha belegondolunk, hogy ezek a munkák jobbra már a jövőről szóltak, és senki sem akart ezekbe a munkákba belekezdeni, amíg nem volt tisztázva, kinek a földjét is művelik.²⁹

Az örömről és a reményekről szóló hírek mellett azonban akadtak riadalomról, ijedségről beszámoló jelentések is. Berettyóújfaluban például tsz-tag fakadt sírva a Nagy Imre-beszéd hallatán, hogy „ő nem hajlandó kilépni a tszcs-ből, ne kényszerítsék.”³⁰ Balmazújvároson a párttagok egy részénél a miniszterelnöki beszédet úgy értelmezték: „A nebezípar csökkentése a rendszer megváltoztatását jelenti?” Úgy érezték, elárulták őket, és azt, amit ők eddig képviseltek szűkebb környezetük előtt, így „most, hogy a világ megfordult, a pártönkívüliek előtt csak szégyenkezni lehet.” Hiányolták az egyértelmű felsőbb iránymutatást is, amit az addigi években megszoktak: „Nagy elvtárs miért nem beszélt Rákosi elvtársról? Nagy elvtárs beszédében miért olyan kevés szó esett a pártról? Nem vagyunk nyugodtak, ha nem Rákosi elvtárs van az ország élén.”³¹

Még a politikailag képzetesebb pártfunkcionáriusok között is akadtak olyanok, akik „megtévedtek.” Pocsajon, az Új Barázda Tsz-ben a pártvezetőség egyik tagja, aki pártiszkolát is végzett, szinte rendszerváltást vizionálva kijelentette: „Mebukott a párt, nem kell már párttaggyűlést tartani.” De Kismarján is elhitte a függetlenített párttitkár is a terjedő álhírt, hogy rádióhallgatást kell szervezni, mert Eisenhower fog beszélni, és azt hallaniuk kell.³²

A reformok fogadtatása más társadalmi rétegekben

A megye iparosodottsága viszonylag elmaradott volt, így a mezőgazdaságban tapasztalt reakciókhoz képest a kormányfői beszéd ipari munkásságon belüli fogadtatásáról kevesebb adatunk van. A közellátás javulását természetesen mindenki örömmel fogadta, a bizakodóbbá váló hangulatban a megyében is egymás után születtek a vállalások a továbbra is meglévő tervek túlteljesítésére, a munkafegyelem megszilárdítására. Némi elégedetlenség a Gördülőcsapágy Műveknél jelentkezett, ahol munkaszervezési hibák miatt, a nem megfelelő munkaeszköz-ellátottság következtében visszaesett a termelés, ebből adódóan a bérek is éppen ebben az időben csökkentek.³³

Az építőiparban dolgozókat is megmozgatta az új kormányprogram. A volt kőművesmesterekkel kapcsolatban azt jelentették sok helyről a megyei pártvezetésnek, hogy sokuk azonnal az egyéni iparendelékek kiváltása felől kezdett tájékozódni. Sok építőipari mun-

²⁸ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 3.

²⁹ Uo.

³⁰ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 4.

³¹ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 2.

³² Uo.

³³ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 3.

kás, döntően az első generációs, parasztból frissen munkássá lett, kétlaki dolgozók azt is felvetették, hogy hazamennek vidékre, kivesszik a földjüket a termelészövetkezetből, és visszatérnek a mezőgazdasági, paraszti élethez.³⁴

Az új politika meghirdetése a kisipari termelészövetkezetekben váltott ki igazán nagy érdeklődést. Nagy Imre rádióbeszéde után 10 nap alatt a megyében 164 ktsz-tag kért iparendedélyt, házi kisipari tevékenység folytatására. Mikepércsen a Vegyesipari Ktsz rendkívüli közgyűlést hívott össze, a szövetkezet feloszlásának céljából. Egy bagaméri fodrász annyira fellelkedett, hogy kitette a saját cégtábláját, elővette eldugott iparigazolványát, és mintegy önhatalmulag, újrakezde az iparát. A kiskereskedelem dolgozói közül is sokan foglalkoztak az önállósodás gondolatával, ami napok alatt akkora problémát okozott, hogy a kereskedelmi dolgozók önálló engedélyek utáni járkálása már termelés kiesésekhez is vezetett. Nagylétán egy pék például 3 napig távol volt a munkahelyétől engedélyek miatti hivatali ügyintézés okán, sőt, a leendő segédjét a kollégái között igyekezett megtalálni.³⁵

Debrecenben a Városi Tanács Ipari Osztályáról 1953 augusztusának végén azt jelentették, hogy „napok alatt” 200 ktsz-tag, valamint volt kisiparos jelentkezett iparendedély kiváltásáért, amire a hatóság nem volt felkészülve.³⁶

A tanácsok egyébként igyekeztek a magánkisiparosok számának megemelkedését elkerülni, és a párt határozatai alapján csak ott igyekeztek iparendedélyt adni, ahol azt a lakosság jogosnak tartott igényei indokolták, és azon gépeket, berendezéseket, eszközöket, amelyek a kisipari szövetkezetek tulajdonát képezték, nem volt lehetséges sem kiadni, sem pedig eladni.³⁷ Ebből is látható, hogy adminisztratív eszközökkel igyekeztek a meginduló spontán folyamatot lassítani, és az állami vagy szövetkezeti tulajdonba került javakat megőrizni.

A kormányprogram a párt jelentései szerint a megye értelmiségét megnyugtatta. A pedagógusok helyeslően fogadták az alsófokú oktatás fokozott anyagi támogatásban való részesítésének ígérését. A megyei pártbizottság ülésén egy 23 éve a pályán levő debreceni tanítónő szavait idézték: „*A belváros IV. pártalapszervezetének pártcsoport bizalmija, amiért szűlés előtt egy hónappal nem jártam ki népnevelő munkára, lefordott nagyságos asszonynak, ki most is kényelmes és a múltat várja vissza. Ilyen esetek után megnyugtatólag hat Nagy elvtárs beszéde.*”³⁸

A nyugodtabb légkörben az értelmiségiek részéről azonban kérdések tömege is felhozódott. Miért nem a párt tárta fel a hibákat? A II. Kongresszus irányvonala akkor helytelen volt? Új kongresszust fognak összehívni? Hogyan fog hatni a nehézipar fejlesztésének visszafogása a hadiiparra, a fegyverkezésre? Kapnak-e amnesztiát az egyetemekről kizárt hallgatók? Szabad-e most már nyíltan, őszintén beszélni? Mint látható, a kérdésfelvetések zöme már a napi élet könnyebbségén túlmutatva, a rendszer ideológiai, eszmei alapjait, az elmúlt évek politikai gyakorlatát kérdőjelezte meg. A hivatalos hozzáállás a párt részéről az volt a felvetésekre, hogy azok egy részét a kérdezők ideológiai fejletlenségével magyarázták, másik részüket pedig provokációnak tekintették. Provokatívnak tartották például a debreceni Klinikán elhangzó kérdést, hogy a magánkereskedelem engedélyezésével

³⁴ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 3.

³⁵ Uo. 4.

³⁶ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. augusztus 25. Jelentés 1.

³⁷ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 5.

³⁸ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 4.

hogyan függ össze az orvosok magánpraxisa?³⁹ Ez a kérdés is a rendszer fundamentumait kérdőjelezte meg, és a totális diktatúra kiépülése előtti idők állapotát idézte fel.

Illúziók

Az egész megyében tapasztalható fellélegzéssel egyidőben elkezdtek különféle álhírek terjedni. Sokan a valós helyzetnél többet igyekeztek belezlátni a változásokba, sok helyen a párt megrendülését, sőt, egyfajta rendszerváltást véltek kiolvasni az eseményekből.

A párt megyei bizottsága jelentésében olyan híresztelésekről is tudósítanak, miszerint vidéken valahol az a hír kapott szárnyra (állítólag az Amerika Hangja hatására), hogy a „négyesfogat” Rákosi, Farkas, Gerő és Révai disszidált az országból. Nagy Imréről viszont kifejezetten kedvezően vélekedtek a megyében: „*Van mégis egy ember, aki kiosztotta a földet, és aki most is védi a földet.*” Ezt a keményvonalas pártvezetés úgy értelmezte, mint a kiépítendő személyi kultusz első megnyilvánulásait.⁴⁰

Helyel-közzel opportunizmust is tapasztalt a jelentések révén a megyei pártvezetés. Előfordult például olyan eset Hajdú-Biharban, hogy Rákosi Máttyás képét levették a falról, mondván: „*most nincs szükség rá*”, és a helyi alapszervezet sem tiltakozott a lépés ellen.⁴¹

Az „osztályellenség” rémhírterjesztése a megye mezőgazdasági jellegéből adódóan főként a szövetkezeti és egyéni parasztnak manipulálására terjedt ki a megyei pártvezetés megítélése szerint. Olyan híresztelések terjedtek, miszerint a dolgozó parasztság minden beadási kötelezettségét el fogják engedni, és azt mondták sokfelé: „*Ne add be, jövőre úgyszólamint elengedik. Nem kell adót fizetni, mert az ipar nem fog most már fejlődni.*” Szentpéterszegen a „kulákok” a párt gazdasági vezetőjét ki akarták zavarni a székházból, Tiszacsegén a helyi párttitkárt a lakásán kereste fel egy volt nagygazda, és felszólította, hogy adja vissza a házát. Az „osztályidegennek” minősített csoport sok tagja a változás szelét érezve azt hangoztatta: „*Most már nem vagyunk kulákok!*” Polgáron az is előfordult, hogy egy „kulák” megjelent egy boltban, ahol a kirakatban ő volt „leleplezve” megszegényítő rajzos plakáton, és azt követelte, hogy a miniszterelnök beszéde alapján ezt vegyék onnan le!⁴²

A kormányváltásnál nagyobb változásról szóló, vagy abban reménykedő pletykák egyike volt az a hír is, amely Vámospércsen röppent fel, miszerint a tanácselnököt és a párttitkárt letartóztatták, mivel megváltozott a rendszer.⁴³ Nyírábrányban az is megesett, hogy Nagy Imre beszéde után a parasztnak kimentek aratni, és a szövetkezetben lévő földjeikről a gabonát egyenesen hazavitték. A cselekményt a felsőbb szervek nem tudták megakadályozni.⁴⁴

A kitelepítettek körében is azonnal elterjedt a programbeszéd híre. Mindenki az azonnali szabadulásról kezdett el beszélni, a párt megyei vezetősége azonban sietett gyorsan leszögezni: amíg konkrét rendelet nincs, egyetlen kitelepített sem mehet sehova, addig dolgozni kell! Igyekeztek is azonnal bürokratikus akadályokat gördíteni a kitelepítettek

³⁹ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 4.

⁴⁰ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 4.

⁴¹ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 4.

⁴² MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 4.

⁴³ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. augusztus 25. Jelentés 1.

⁴⁴ Uo.

útjába. Zömük papíron állami gazdaságokhoz volt leszerződve, így elrendelték, hogy aki esetleg nincs, azt is szerződtessek le gyorsan valahova. Emellett megígéyzték, hogy a szóban forgó személyekre – jöjjön bármilyen jogszabály – azért a továbbiakban is oda fognak figyelni, például jól meg fogják nézni majd, kinek adnak lakást és munkát Debrecenben.⁴⁵

A kitelepítettekkel való bánásmód megváltozásának azonban sok apró jele volt azok munkahelyein. Bár a párt utólag helytelenítette, a Gördülőcsapágy Művek építkezésén dolgozó egyik „osztályellenségnek” például az építésvezető megígérte, hogy a Debrecenbe való beköltözéséhez egy vasárnapi napon kölcsön fogja adni a vállalat egyik teherautóját!⁴⁶

A rémhírek terjesztésében a párt szerint élen jártak a kitelepítettek, akiknek egyébként a fennálló rendszer megváltozásába vetett, gyakran illuzórikus reményeik teljesen érthetőek is voltak. Az „osztályellenségnek” tekintett kitelepítetteknek a Polgári járásban még azt is felrötták, hogy 1953. július elején, Nagy Imre beszéde után az új kormány egészségére ürítették poharaikat.⁴⁷

Ugyanitt nekik tulajdonították azokat a híreszteléseket is, miszerint az országban sztrájkok robbantak ki, több helyen megtagadták a munkát. A rendszer bukásába vetett hit mondathatta azt is a Polgári járásban egy kitelepítettel, hogy „*két hét múlva már ők fognak vezetni, és a kommunisták lesznek a szemetek!*” Július közepén már azt találgatták a deportáltak, hogy visszakapják-e a lakásaikat, vagy ad-e a kormány pénzt a hazautazásukhoz?⁴⁸ A kitelepítés intézményének felszámolását augusztus elején jelentették be.⁴⁹ Mint látható, Nagy Imre beszéde valóban átütő erejű volt, Hajdú-Biharban is minden társadalmi réteghez eljutott, és mindenki a reményt, a könnyebb élet reményét olvasta ki belőle. A szebb jövőben való hit azonban sokakat téves következtetések levonására, és csalóka ábrándok kergetésére sarkallt.

A párt reakciói

A pártapparátust felkészületlenül érte a kormányfői beszéd. A megyei bizottság ülésén a problémákkal, félreértésekkel szembesülve feladatul szabták a párt szervezeteinek, hogy igyekezzenek a beszédet összefüggéseiben is megértetni a lakossággal, biztosítsák a „*jogok és kötelességek maradéktalan érvényesülését*”, emellett azonban a régi reflexek sem merültek feledésbe. Intézkedtek, hogy a párt kétszerezze meg az éberséget, a fegyelmet, a fegyelmezetlenséget azonnali felfüggesztéssel fenyegetve meg. Ahol durva hibákat észleltek, ott gyors, szervezett intézkedésekkel igyekeztek orvosolni a bajokat. Azokat a tanácsi dolgozókat, pedagógusokat, akikben csalódtak, eltávolították, azon alapszervezeti titkárok esetében pedig, akik hagyták „*az ellenséget garázdálkodni*”, a taggyűléseknek javasolták az adott személyek leváltását.⁵⁰

⁴⁵ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 5.

⁴⁶ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 2.

⁴⁷ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 4.

⁴⁸ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 4.

⁴⁹ Szabad Föld, 9. évf. (1953), 31. sz., 1953. augusztus 2.

⁵⁰ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 5.

Főként az illúziók elharapózását, az „osztályellenség garázdálkodását” igyekeztek csírájában elfojtani, és „egy centit sem engedve” azonnali eljárás indítását javasolták a „lázongókkal” szemben.⁵¹

Az apparátus álláspontját a zavarodottság és a kivárással jellemezte. A megyei bizottság egyik ülésén meg is jegyezték a jelenlévőknek: „Mellesleg [...] ha politikai kérdések vannak napirenden, eléggé tartózkodóak az elvtársak.”⁵²

A problémák kerülgetése mindennapos volt a beszéd elhangzása utáni bizonytalanság időszakában. A debreceni alapszervi titkárok például a titkári értekezletig „a szó igaz értelmében kerülgették a problémákat, mint macska a forró kását”, de a központi eligazítás után már mindenki igyekezett jól helytállni. A legnagyobb problémát a Polgári és a Püspökladányi járás, valamint a Debreceni Városi Tanács területéről jelentették, ahol „a szó igaz értelmében féltek hozzányúlni a problémákhoz”, döntően az előző években igencsak szigorúan kezelt kulákokkal és kitelepítettekkel kapcsolatos új módszerekhez.⁵³

A pártot valószínűleg a lakosság hirtelen aktivizálódása is meglepte. A megelőző években elszokhattak attól, hogy kritikus és nem baráti hangok is hallatszódni kezdtek. Ezt azonnal az „osztályellenség” aktivizálódásának tekintették, amely pár nap alatt „kimutatta a foga fehéret.” Mellettük egy másik csoportot is megkülönböztettek, mégpedig a „sértett embereket,” akik akár a saját soraikból, a párton belülről is jöhettek, leváltott tsz-elnökök, párttitkárok, kizárt tagok is lehettek azok között, akik „fíjták a hangulatot.” Ezekkel kapcsolatosan némileg más módszereket javasoltak, mint az „osztályellenséggel” szemben, itt ugyanis azt tanácsolták, hogy ezeket igyekezni kell meggyőzni, odafigyelve arra, hogy ne közösítsék ki őket, mert azzal csak az „ellenséghez püfölik” őket.⁵⁴

Az elbizonytalanodás olyan szituációkat is okozott, amelyekben a párt helyi vezetői is csak futottak az események után, átadva a kezdeményezést az „ellenségnek”. Kismarján is például „a párttitkár télenül nézte, hogy hogyan garázdálkodik az ellenség, nekünk kellett ki-menni”, azaz a megyei szerveknek kellett a helyszínen intézkedve helyreállítaniuk a rendet.⁵⁵

A párt helyi szerveit utasították rá, hogy fokozottan ügyeljenek arra, hogy az ellenséges propaganda ne nagyítsa fel a dolgokat, ne használja ki a politikai irányváltásból fakadó átmeneti zavarokat. Itt az olyan esetekre gondoltak, amikor olyan hangokat is lehetett hallani, hogy „jó-jó a munkásosztály életszínvonalát emelik, de mi lesz velünk, parasztokkal?”⁵⁶ Az ilyen kérdések felvetésében a széthúzás erősítését, a munkás-paraszt kapcsolatok rombolását látta a pártvezetés.

A beérkező jelentések, tájékoztatók szerint a párt egységét is megkérdőjelező hangok is hallatszottak vidéken. Ártándról futott be például az a kérdésfelvetés, miszerint „Nagy Imre nem azt mondta, amit Rákosi elvtárs, ellentét van kettőjük között, vajon ki lesz a győztes?” A párton belüli hatalmi rivalizálás így a szélesebb közvélemény számára is nyilvánvalóvá vált, ennek tényét a párt azonban igyekezett tagadni, és a politikai nevelőmunka erősítését, szektoronként használható érvek és válaszok kidolgozását tartották szükségesnek.⁵⁷

⁵¹ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 6. Jegyzőkönyv 5.

⁵² MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 4.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jegyzőkönyv 5.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

A párt helyi vezetőinek is volt min változtatniuk a tömegekkel való kommunikáció tekintetében. A Polgári Járási Pártbizottságon például a pökhendiség jelei mutatkoztak, amikor a dolgozók sertésbeszolgáltatással kapcsolatos panaszaira úgy reagáltak, hogy „*Arról persze nem beszélnek, hogy van egy reakciós papjuk is, arról nem beszélnek, hogy az adófizetéssel nem valami jól állnak.*” A hasonló hozzáállás a Berettyóújfalui járásban azt eredményezte, hogy a bakonszegi párttitkárt, aki hasonló stílusban akarta letorkollni a parasztokat, a 30-40 fős hallgatóság egyszerűen faképnél hagyta.⁵⁸

A kormányprogramban megfogalmazott feladatok félreértése a megyei pártapparátus tagjai részéről is előfordult. Azt a tényt, hogy túlságosan elterjedt a bürokratizmus, a dolgozók gondoljaival, panaszaival való nem kielégítő foglalkozás, sokan úgy értelmezték, hogy a továbbiakban vissza kell vonulniuk, ki kell vonniuk magukat a feladatokból, és például a gazdasági munka helyett a felvilágosító, nevelő munkára fognak koncentrálni.⁵⁹

A párt bürokratái mellett az állami tisztviselőkkel is akadtak problémák a megyében. Nagy Imre beszéde a tanácsok előtt azt a feladatot jelölte ki, hogy a dolgozók életszínvonalát emelni kell, és orvosolni kell jogos sérelmeiket. Ennek jegyében meg kellett szüntetni a dolgozókkal való bürokratikus, lélektelen bánásmódot, ami egyes tanácsoknál a program meghirdetése után hónapokkal is fennállt. A felelősséget nem vállaló, bürokrata eljárásmód tipikus példaként a Hajdúböszörményi Városi Tanácsot hozták fel, ahol a hivatalnokok vagy osztályvezetők minden problémával a tanácselnökhöz küldözgették a hozzájuk fordulókat, így gyakran 25-30 személy előszobázott a tanácselnök irodája előtt, aki aztán visszaküldte őket az illetékes osztályokhoz, előadókhoz, ügyeik intézésére.⁶⁰

A párt megyei vezetősége helytelenítette az elharapózó látszatintézkedéseket is, amiket az enyhültebb légkör és az elbizonytalanodás váltott ki. A termelőszövetkezetek megerősítésénél például előfordult, hogy Hajdúszoboszlón, a Vörös Hajnal Tsz-ben kizártak 54 személyt, és ezt a felsőbb pártszervek felé úgy jelentették, mint az ellenséges elemek eltávolítása céljából tett intézkedést. De kiderült, hogy ők valójában nem is voltak a szövetkezet valós tagjai, csupán olyan személyek, akik csak a földjüktől akartak megszabadulni, igazából nem is kötődtek a tsz-hez. A kollektív gazdálkodás ellen egyre nyíltabban agitáló, „kulákokkal barátkozó” elemek pedig továbbra is a szövetkezeten belül maradtak.⁶¹

Mindenesetre némi nyitottabbá válás a megyei pártszervezeten belül is megvalósult. A közelmúltbeli szovjet pártkongresszuson elhangzottak kitérőjelesei óta javult a bírálat és önbírálat a párton belül, a vezetők egymás munkáját is egyre nyíltabban merték kritizálni – jelentették elégedetten a párt vezetői.⁶²

Az „új szakasz” vége

Nagy Imre kormányának bukásához elsősorban a nemzetközi helyzet romlása járult hozzá. Amikor 1954. október végén az NSZK-t meghívták a NATO-ba, a Szovjetunió fenyegetésnek tekintette a lépést. A nyugatnémet állam 1955 májusában lett a nyugati

⁵⁸ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. július 13. Jelentés 1.

⁵⁹ Uo. 2.

⁶⁰ MNL HBML XXXV.160.b 9. d. Megyei Bizottság ülése, 1953. augusztus 25. Jegyzőkönyv 3.

⁶¹ Uo. 4.

⁶² MNL HBML XXXV.161.e 3. d. Járási Bizottság ülése, 1953. augusztus 12. Beszámoló 1.

katonai tömb tagja, amire válaszként a Szovjetunió létrehozta a Varsói Szerződést. A hidegháborúban beálló zordabb viszony nem kedvezett a továbbiakban az olyan reformer politikának, ami Magyarországon folyt.⁶³

A nemzetközi tényezők másik körülménye a moszkvai vezetésben beállott változás volt. Nagy Imre törekvései egybevágtak Malenkov reformszellemű korrekciós politikájával, és amíg a szovjet vezetésben folyó hatalmi harcban Malenkov tartotta pozícióit, Nagy Imre maga mögött tudhatta a szovjet támogatást.⁶⁴ Egyetlen kelet-európai csatlós állam vezetője sem kötelezte el magát annyira egyértelműen Malenkov politikája mellett, mint Nagy Imre. Így az orosz politikus visszaszorulásával Nagy Imre legfőbb szovjetunióbeli támogatóját veszítette el.⁶⁵

A moszkvai pártvezetésben zajló harcok korábban is befolyásolták a hazai helyzetet. Alig dőlt el Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése, Moszkvában letartóztatták Beriját, aki nem kedvelte Rákosit, és Nagy Imrét támogatta. Rákosi észlelte is, hogy Nagy helyzete szinte a kezdet kezdetén megingott: „*Nagy Imre Berija letartóztatása után egy-két hétig megbújtta magát, bizonytalanra vált, nem tudta, hogy ez a váratlan körülmény hogyan hat ki az ő helyzetére*” – jellemezte a kialakult helyzetet visszaemlékezésében Rákosi Mátyás. Vagyis a magyar politikai helyzet végig döntően a szovjet hatalmi játszma függvénye volt.⁶⁶

Nagy Imre helyzetét belső tényezők is nehezítették. Sok tekintetben megkötötte a kezét például az is, hogy hiába alakíthatott kormányt, jelentős személyi folytonosság volt az ő kormánya és az előző vezetés között. Például bár Farkas Mihály és Révai József nem maradtak miniszterek, Gerő Ernő miniszterelnök-helyettes maradt az új kormányban is, valamint a belügyminiszteri tárcát is ő kapta meg. Ez is jelezte, hogy Moszkva minden változtatási óhaj ellenére nem engedte el teljesen a régi, hűséges emberei kezét.⁶⁷ A kormányban valójában csak két új tag volt: Bata István honvédelmi és Boldoczky János külügyminiszter, de ők sem a Nagy Imre-féle reformok iránti elkötelezettségükről lettek ismertek a későbbiekben.⁶⁸

A pártapparátus reakciói már a kormányprogram meghirdetése után a zavarodottságról, az elbizonytalanodásról tanúskodtak. Mivel a visszajelzések szerint sokan úgy látták, hogy „*Párt háttérbe kerül [...] az új gazdaságpolitika a marxizmus-leninizmus tanításaitól eltér, valamint a szocialista iparosítás, vagy a mezőgazdaság területén elbagyjunk a Párt eddigi tanításait*”, a pártapparátus részéről tapasztalható ellenállás egy pillanatra sem szűnt meg. Nagy Imre már az 1953. július 24-i minisztertanácsi ülésen megjegyezte, hogy „*a kormányprogramban a lakosság életszínvonalának emelésére tett ígéretünk teljesítését az egyes miniszterek nem tekintik saját feladatuknak*”, s nyomatékosan kérte, hogy minden erővel igyekezzenek felszámolni a lemaradást. A Politikai Bizottság 1953. szeptember 23-i ülésén tárgyalt beszámoló is megállapította, hogy a gazdaságpolitikai program végrehajtása lényegesen gyorsabb és eredményesebb volna, „*ha a gazdasági vezetők részéről nem mutatkozna bizonyos ellenállás a tervek átsoportosításának végrehajtásával szemben.*”⁶⁹

⁶³ Romsics 2000. 380.

⁶⁴ Baráth 1998. 106.

⁶⁵ Rainer M. 1998. 3.

⁶⁶ Baráth 1998. 104.

⁶⁷ Izsák 2004. 6.

⁶⁸ Urbán 1992a. 74.

⁶⁹ Baráth 1998. 104–105.

1954 közepétől hazai ellenfelei Nagy Imre gazdaságpolitikáját, vagy ahogy nevezték: megalapozatlan életszínvonal-politikáját kezdték el támadni.⁷⁰ 1955. január elején pártküldöttség ment Moszkvába, ahol Nagy Imre erős bírálatokban részesült túlzottnak minősített reformjai miatt, és a „jobboldali veszély” erősödésének indokával újra Rákosi került előtérbe.⁷¹ Nagy Imre hamarosan minden tisztségéről lemondani kényszerült, és visszavonult a politizálástól.

Nagy Imrének a helyzetét befolyásoló külpolitikai tényezőkre nyilvánvalóan nem sok befolyása lehetett. A belső ellenzékkel pedig főként azért nem tudott eredményesebben fellépni, mert a kiéptült Rákosi-féle diktatúra alig pár év alatt olyan gyökeres politikai, gazdasági és társadalmi átalakulást hozott az ország életében, hogy a szükséges korrekciókhoz nem voltak meg a kapaszkodók. Nem volt mihez visszanyúlni személyileg, szervezetenként, miközben akadályként ott tornyosult az új intézményrendszer, az új vezetőréteg, amely a diktatúrának köszönhette státuszát, hatalmát, befolyását.⁷²

Az újonnan felemelkedett „elit” ellenállását az is kiváltotta, hogy a rendszer jellegéből adódóan a politikai változásoknak, utódlásoknak, a vezetők cserélődésének nem voltak meg a szabályozott keretei, így bármilyen változás nem a zavarok elhárításaként, hanem az előző politikai vezetés hibájaként, sőt bűneként jelent meg, ami súlyos következményekkel járhatott. Így a meginduló ösztönös védekezés a rendszer ismeretében teljesen természetesnek volt tekinthető.⁷³

Nagy Imrét miniszterelnöksége idején három fő törekvés vezette. Mindenekelőtt az 1948–1953 közötti úttévesztés következményeinek felszámolása volt a célja, főleg a gazdaság- és a társadalompolitika területén. Másodsorban a helyes útra való visszatéréshez szükséges politikai környezet megteremtése, főként a jogtalanságok visszaszorítása, a párton belüli demokratizálás, a bírálat szabadsága és nyilvánossága, a politikai bázis kiszélesítése, a népfrontpolitizálás eszközeivel. Harmadrészt céljának tekintette a továbbhaladás útjának kialakítását, főleg a mezőgazdaság tekintetében. Nagy Imre valószínűleg a harmadik kérdéskört érezte magához a legközelebb állónak, Moszkva viszont csak az első feladatra adott neki felhatalmazást, a másodikat pedig kimondottan veszélyesnek ítélte meg, ami más csatlós országok számára „rossz példát” mutatott volna.⁷⁴

A Szovjetunióban a hibák kijavítását valószínűleg úgy képzelték el, hogy azzal Magyarország függősége Moszkvától nem lazul, csupán a párt és a kormány politikájának néhány eszköze módosul.⁷⁵ Nagy Imre azonban stratégiai váltásnak értelmezte a szovjet politikában bekövetkező taktikai fordulatot, és ezzel olyan hibát követett el, amely megpecsételte az egész ország, és azon belül Hajdú-Bihar megye lakossága által reménykedve fogadott reformpolitikája sorsát.

⁷⁰ Varga 1989. 27.

⁷¹ Izsák 2004. 8.

⁷² Rainer M. 1998. 6.

⁷³ Uo. 9.

⁷⁴ Rainer M. 1992. 12.

⁷⁵ Urbán 1996. 80.

András Husvéth

Respiration and Illusions – Echoes of the First Mandate as Prime Minister of Imre Nagy in Hajdú-Bihar in the Mirror of the Documents of the Hungarian Working People’s Party

Both the power struggles after Stalin’s death, and the new course of Soviet leadership in the Cold War lead to a turn in the Hungarian government, as well. The Stalinist Rákosi was succeeded by Prime Minister Imre Nagy, and his reign started off with a huge wave of reform declarations. The whole country was relieved as a result of the measures that somewhat mitigated the repression of the system and slightly raised living standards. The reforms met also in Hajdú-Bihar an almost unanimous sympathy: from the cooperative owners through the individual peasants, from the working class through the intelligentsia, every social layer in the county found the parts they liked in the government program. However, several people wanted to see more in the reforms than what they indeed meant, at some places, people saw even the complete retirement of the system behind these measures. The party apparatus took the measures facilitating everyday life (the “new period”) uncomprehendingly nation-wide, thus even in Hajdú-Bihar, and therefore they moved sluggishly to realize those measures, finding them too much. When the evolution of foreign policy of the Cold War created unfavourable conditions, the Soviet government also drew back from Imre Nagy. Therefore, the reform era – that was happily welcomed and that compelled further hopes, and at some places, illusions – ended.

Források

Levéltári források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
XXXV.160.b	A Magyar Dolgozók Pártja megyei bizottságok iratai. Az MDP Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága iratai.
XXXV.161.e	A Magyar Dolgozók Pártja járási bizottságainak iratai. Az MDP Derecskei Járási Bizottsága iratai.
XXXV.163.b	A Magyar Dolgozók Pártja városi bizottságainak iratai. Az MDP Hajdúnánási Városi Bizottsága iratai.

Sajtóforrások

Szabad Föld, 9. évf. (1953), 31. sz., 1953. augusztus 2.
Szabad Föld, 9. évf. (1953), 36. sz., 1953. szeptember 6.
Szabad Nép, 11. évf. (1953), 213. sz., 1953. augusztus 1.
Szabad Nép, 11. évf. (1953), 274. sz., 1953. október 1.

Szakirodalom

Balogh 1989.	Balogh Sándor: Politikai reformpróbálkozások és kudarcaik 1953 és 1956 között. In: Társadalmi Szemle, 44. (1989) 8–9. sz. 19–35.
Baráth 1998.	Baráth Magdolna: Kiszeljov három beszélgetése Nagy Imrével 1953 nyarán. In: Társadalmi Szemle, 53. (1998) 3. sz. 103–117.
Izsák 2004.	Izsák Lajos: Nagy Imre külgazítási kísérlete. In: História, 26. (2004) 1. sz. 3–10.
Rainer M. 1992.	Rainer M. János: Nagy Imre életútja. In: Múltunk, 37. (1992) 4. sz. 3–14.
Rainer M. 1998.	Rainer M. János: Nagy Imre tizenhét hónapjának mérlege. In: Múltunk, 43. (1998) 2. sz. 3–22.
Romsics 2000.	Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 2000.

- Urbán 1992a. Urbán Károly: Nagy Imre első miniszterelnöksége. In: Társadalmi Szemle, 47. (1992) 6. sz. 72–88.
- Urbán 1992b. Urbán Károly: Nagy Imre, az államférfi. In: Múltunk, 37. (1992) 4. sz. 48–58.
- Urbán 1996. Urbán Károly: A magyar-szovjet gazdasági kapcsolatok a Nagy Imre-kormány időszakában (1953–1955). In: Társadalmi Szemle, 51. (1996) 7. sz. 80–94.
- Varga 1989. Varga László: Nagy Imre. Életrajzvázlat. In: História, 11. (1989) 6. sz. 27–28.